

התפתחות מקומית שתעצב את חיי כל תושבי הנגב כחיים איכותיים בעלי ייחוד, הקשורים קשר הדוק למאפייני האזור שהם חיים בו. תושבים, ראשי רשויות ומנהיגות קהילתית בנגב אומרים כולם: אחרי יותר משישה עשורים שעשינו בהם משהו שלא עבד, הגיע הזמן לעשייה אחרת, שלנו, עבור עצמנו ועבור ילדינו בדורות הבאים.

פרסום דברים אלה פוגש אותנו בשתיל בעיתוי חשוב ואף חגיגי משהו, לקראת השקתה של התכנית לקידום כלכלה מקומית מקיימת בנגב. התכנית תפעל במימון של האיחוד האירופי במסגרת תכניתו לשיתוף פעולה חוצה גבולות במזרח התיכון, בשותפות עם שורה ארוכה של ארגונים נוספים שעוסקים אתנו בפיתוח התפיסה וביישומה בשלוש השנים האחרונות, ובהם מרכז השל, מכון הנגב לאסטרטגיות של שלום ופיתוח - אג'יק, ציונות 2000, מרכז מנדל למנהיגות בנגב, מעברים ואחרים. התכנית תמנף את העשייה הקיימת ותהווה מסגרת לקידום ולפיתוח ידע כללי ומעשי ומיזמים, ובעיקר תקדם מדיניות שתעודד פיתוח ראוי - ברוח הכלכלה המקומית המקיימת.

עקרונות הצדק בתכנון, על פי החוקר הנודע דייוויד הרווי [5], כוללים את חלוקת המשאבים, התועלת והעלויות במרחב לאור היסודות הבאים: פיזיו על ניצול, כלכלי בעיקרו; ניסיון לאתגר שוליות ועוני, מחוסרי דיור ומובטלים, ללא פטרונות והתנשאות; העצמת קבוצות מוחלשות; עידוד השתתפות בפוליטיקה העירונית; פיתוח רגישות תרבותית ביחס לקבוצות מיעוט; ריסון האלימות כנגד קבוצות מיעוט; פיתוח בר-קיימא כצדק רב-דורי, שפירושו שקילת השלכות סביבתיות של פרויקטים על התושבים ועל הדורות הבאים. כלומר, רעיון הצדק בתכנון מתגלם בהשבת השוויון בין הקבוצות השונות תוך פיזיו על עוולות העבר, אם נדרש.

הקמת "מבואות ערד" נגועה בגישה לא דמוקרטית ובעיוות צדק. למעשה, בחינת היוזמה מצביעה על המשך הקו המעוול שמדיר את ערי הפיתוח ואת הבדואים.

היוזמה התכנונית צמחה בקרב גוף יהודי המיישב יהודים בלבד ביישובים כפריים. מתוך הבעת עמדותיהם (שיובאו להלן) ניתן להבין, כי גוף זה חותר לדחוק אזרחים בדואים מהמרחב המשותף. ההחלטה התקבלה ללא שיתוף של עיריות ערד וכסייפה, וגם בדיקת ההיתכנות של התכנית אמורה להיעשות בלעדיהן.

ההתיישבות באזורים המוגדרים כשטחים פתוחים, פירושה עוול מרחבי: ניכוסו של הטבע למתיישבים בלבד והריסתו או חסימתו לכלל תושבי המדינה, תוך כילוי השטחים הפתוחים

אנחנו מדמיינים נגב אחר ומדיניות פיתוח ראויה תפיסת הפיתוח של כלכלה מקומית מקיימת מניחה פיתוח שעולה וצומח מהמקום: מהתארגנות רב-מגזרית של בעלי עניין הפועלים להעצמת נכסים מקומיים. פיתוח נכון יהיה תמיד מעוגן ב"מקום" ובמקומי - בסביבה ובאוקולוסיות התושבים, כמו גם במאפיינים הייחודיים ובעושר המקומי שלהן. "מקומיות" משמעה להיות חלק ממרקם סביבתי-חברתי הנושא עמו ידע, תפיסת זהות ובעלות על המקום. זהו פיתוח הקושר בין טיפוח מקומיות לצד פתיחות וקבלה שיעודדו התחדשות, למידה וסובלנות.

לסיכום, את השיעור הטוב ביותר יכולה כמו תמיד ללמד המציאות. בשנים האחרונות תפיסת הכלכלה המקומית המקיימת הולכת ומקבלת מעמד מוביל בנגב, מתרבות הדוגמאות של ארגונים ומיזמים קהילתיים הפועלים לקידום ייצור מזון מקומי, ושל תכניות אנרגיה מתחדשת והתייעלות בתחום האנרגיה המשלבות את הקהילה המקומית, ותכניות תעסוקה מקדמות באון מהלכים מערכתיים ברוח הכלכלה המקומית המקיימת. האתגר המרכזי הוא הטמעת התפיסה בתהליכי עיצוב מדיניות הפיתוח ביחס לנגב ובכלל. לא שחזור דרומי של המרכז, אלא

התכנית להתיישבות "מבואות ערד" בראי עקרונות של פיתוח בר-קיימא וצדק רב-דורי

בניה רוזן

מכללת אחוה, הקמפוס האקדמי
roded@netvision.net.il

ביום 30 באוקטובר 2011, אישרה הממשלה תכנית להקמתו של חבל "מבואות ערד", שיכלול מועצה אזורית ובה עשרה יישובים קהילתיים בני 300-500 משפחות כל אחד, על פני שטח של 180,000 דונם. חמישה יישובים יוקמו באזור יתיר, וחמישה בקרבת ערד לאורך כביש 31 (בין צומת שוקת לערד). היישובים יוקצו לקבוצות "ייחודיות" ולמעתיקים את מגוריהם לנגב בעקבות העברת מחנות צה"ל לנגב.

הקמתו של החבל מעלה לסדר היום שאלות כבדות משקל של שוויון וצדק: האם המרחב המיושב בנגב מחולק באופן צודק ושוויוני? האם היוזמים והמתכננים נותנים דעתם על הדורות הבאים ועל צורכיהם? האם עקרונות התכנון המנחים תכניות אלה הם דמוקרטיים?

תכניות ויזמות לא מתואמות, יש להצמיח "מלמטה" שיתוף, עידוד של יזמות מקומיות ורגולציה שתתקן את עוול ההזנחה בן עשרות השנים. חיזוק של ערי הנגב כעירות שדה שיציעו איכות חיים וייחודיות, ייתר את המעקף שמבצעות התכניות מסוגה של תכנית חבל "מבואות ערד". ערים כאלה יחסכו עלויות, יקטינו את ההתבדלות החברתית ויפחיתו יוממות שתגביר עומס תחבורתי וזיהום אוויר. העיר תקבץ את האוכלוסייה אליה, וסביבה ישתרעו שטחי טבע ונוף לטובתם של כל אזרחי המדינה.

מקורות

[1] אפלבוים ל ונימן ד. 1989. יישובי לוויין באזורים פריפריאליים: כפר ורדים, מיתר ולהבים: דו"ח מחקר. הוכן עבור מנהל התכנון, משרד הפנים.

[2] ארדן ג. 2010. התנגדות להצעת מחליטים בנושא הקמת חבל התיישבות באזור מבואות ערד. מכתב למזכיר הממשלה, צבי האזור, 31.10.2011. www.sviva.gov.il/Enviroment/Static/Binaries/ModulKvatzim/mevoot_arad_1.pdf. נצפה ב-25 בדצמבר 2011.

[3] בס-ספקטור ש. 2011. השלכות החלטת הממשלה בדבר הקמת חבל התיישבות באזור מבואות ערד. ירושלים: הכנסת, מחקר המרכז והמידע.

[4] בריודא ק ונבון ג. 2010. הגירה פנימית והתבדלות. בתוך: להבי א (עורך). קהילות מגודרות. ירושלים: מחלקת המחקר של בנק ישראל.

[5] Harvey D. 2003. The right to the city. Habitat International Coalition website. www.hic-net.org/articles.php?pid=2294. Viewed 25 Dec 2011.

[6] Marcuse P. 2009. Spatial justice: Derivative but causal of social injustice. *Spatial Justice* 1. www.jsj.org/archives/01/media/dossier_focus_vo4.pdf. Viewed 26 Dec 2011.

סוגיה של "צדק תכנוני": שימור משאבים והשקעה בעיר ערד (בתמונה) או הקמת יישובים קהילתיים סמוך לה? | צילום: Magnolian ©

שאמורים לשמש את הדורות הבאים.

הקמת יישובים קהילתיים פוגעת בערי הנגב ומוסיפה חולשה להיחלשותן המתמשכת. אפילו בארבע שנים, העיר המרכזית והגדולה בנגב, סבלה קשות בשנות ה-70 וה-80 כשאלף מהמשפחות המבוססות עקרו ממנה ועברו ליישובים הקהילתיים עומר, מיתר ולהבים^[1]. מלכתחילה באה יוזמה זו כדי לעקוף את ערי הפיתוח, שהוקנה להן דימוי שלילי. מדוע להשקיע בקיים ולתת לערים הזדמנות להתחזק אם אפשר לדלג ולעקוף למען "האוכלוסייה החזקה" שתגיע? אך עלויות ההקמה של יישובים חדשים יקרות לאין ערוך מתוספת שכונה בעיר קיימת, והתקציבים הללו יימנעו מהערים הנזקקות להם^[2]. נוסף על כך, מדיניות זו היא המשך המגמה של מדיניות השוק החופשי - חיזוק החזקים והחלשת המוחלשים. ביישובים הקהילתיים תתבסס אוכלוסייה צעירה, משכילה ובעלת אמצעים, שתרוקן את ערי הפיתוח. אי-השוויון הביניים וההתבדלות החברתית-מעמדית - יחריפו^[4]. הסיור להכיר ביישובים בדואיים ולשלבם במערך התכנוני בנגב תוך שיתוף והסכמה, בד בבד עם המשך ההקמה של יישובים יהודיים, פוגעים בזכות השוויון. זאת, כשהמדינה מחויבת לתיקון העוול המתמשך כלפי הבדואים ולהסדרת יישוביהם.

לדברי מר ירון בן עזרא, מנכ"ל החטיבה להתיישבות בהסתדרות הציונית העולמית, יוזמת התכנית, "התיישבות היא לא עסק כלכלי, ולא נכון יהיה לבחון את ההחלטה בעיניים כלכליות... מטרתה לתפוס את יתרת השטח האחרונה, ובכך למנוע המשך פלישת הבדואים לאדמות הלאום שנותרו, וכן למנוע יצירת רצף בדואי ו/או ערבי מכיוון דרום הר חברון, לכיוון ערד"^[3]. בן עזרא חשף בדבריו את המטרה הלא-מוצהרת להקמת החבל - כיבוש המרחב. ובמלחמה, כמו במלחמה, שוויון וצדק אינם רלוונטיים. האומנם כדי שקבוצה אחת באזור תשגשג, יש לנשל את האחרת? האם זה התנאי לשגשוג? מחקרים בעולם דווקא מלמדים שכדי שאזור ישגשג יש לתכנן באופן מיטבי לכולם. שאם לא כן, מצבה הנחות של הקבוצה המודרת ישליך על האזור כולו, כפי שאכן קורה בנגב.

האקטיביסט והפרופסור לתכנון עירוני, פיטר מרקוזה^[6], מצביע על שתי צורות מרכזיות של אי צדק: גטואיזציה של קבוצה, כדוגמת המדיניות המרחבית כלפי הבדואים, והקצאה לא שוויונית של המרחב, הבולטת גם היא ביחסים המרחביים שבין מועצות אזוריות לבין עיריות בנגב. מרקוזה טוען כי אין די בפיתוח מרחבי כמענה לאי צדק מרחבי, אלא יש לשנות את התנאים החברתיים, הפוליטיים והכלכליים, תוך התייחסות אל ההקשר ההיסטורי. מכאן ניתן להבין, כי כדי שערד תשגשג, חשוב שתשתנה המדיניות כלפי הנגב כולו. תחת מדיניות המנחיתה "מלמעלה"